

ДРАГАН Д. ЛАКИЋЕВИЋ
Институт за европске студије
Београд

УДК 316.334.2:316.422
Оригиналан научни рад
Примљен: 22.04.2015
Одобен: 05.05.2015

НЕЖЕЉЕНИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛНИХ РЕФОРМИ

Сажетак: Намера текста је да укаже на многе нежељене последице глобалних реформи источно-европских друштава, које су их довеле у трајну позицију потчињености. Питање гласи ли је приступање Европској унији гаранција успешне модернизације пост-социјалистичких друштава и постизања вишег животног стандарда, или је то пут трајне подређености интересима и вољи најмоћнијих држава овог интересног савеза? Без обзира на већу или мању успешност у пројектованој трансформацији, све пост-социјалистичке државе карактерише велики трговински дефицит, готово ендемска корупција и слабост властитих привреда да се самостално развијају. У том смислу показало се да су многа институционална решења, уместо да допринесу успостављању уређеног и просперитетног друштва, заправо имала за резултат девастацију расположивих богатстава, падање у тешку економску зависност, криминализацију и корупцију.

Кључне речи: трансформација, приватизација, корупција, експлоатација, зависност

Пост-социјалистички универзум

Владавина права и тржишна економија су крилатице под којима су започеле замашне реформе у некадашњим колективистичким системима. Захтеви за реформама су подједнако долазили изнутра и споља: самодеструктивне карактеристике једнопартијског система и колективистичке привреде биле су више него очигледне. Међутим, модел по којем ће се реформе извршити, креиран је споља: развијена западна друштва, пре свега Сједињене државе и Европска заједница, наметнуле су стил галомирајућих промена које су својим садржајем много више задовољавале њихове тренутне интересе, него интересе становника који ће у овим друштвима живети. Европска заједница је понудила пуноправно чланство бившим источно-европским државама и при томе дефинисала институционалне услове који се пре тога морају да задовоље: све то је пропраћено системом контролних механизма и надзирања, чиме је обезбеђено да се изврши онај део реформи који је битан за њене интересе. Идеја о проширењу ЕЗ дошла је из два подједнако важна мотива: војног и економског. НАТО

пакт је искористио повољан тренутак да направи јак одбрамбени бедем према свом архе непријатељу— Русији, посрнулој империји, која ће кад-тад опет настојати да обнови своју моћ и утицај. Како је већина земаља ЕУ још од другог светског рата под директном заштитом Евро-атланског савеза, логично је да нове чланице приступе овом војном блоку. Ако се може рећи да су земље реалног социјализма биле ратни плен Совјетске победе над нацистичком Немачком, разумљива је њихова спремност да се ослободе татора (премда је и ово упитно, с обзиром на могуће алтернативе). И у случају Варшавског, као и НАТО пакта, ове државе имају улогу заштитног бедема, који треба да чува центар империје од потенцијалног непријатеља. Појмовни пар пријатељ-непријатељ, је претрпео потпуну инверзију, али је додељена одбрамбена улога фактички остала иста. Премда је приступ у НАТО пакт почивао на добровољној сагласности, не треба потценити и особите околности и технике које су имплементирани да се тако нешто постигне (одијум према бившем хегемону, лобирање западних држава, условљавање бржег добијања жељеног чланства у ЕУ, итд.¹)

Када је реч о економским мотивима, довољно је приметити како је целокупни простор некадашњег социјалистичког унивезума постао доступно тржиште моћној пословно-техничкој машинерији развијених индустријских држава. Користећи привлачну фатаморгану да ће се потпуним отварањем властитих тржишта привреда друштва препородити и ухватити корак са савременом технологијом и организацијом капиталистичких држава, спроведена је таква врста интеграције, којом су она пала у потпуну зависност од богатих суседа. Покушаћемо да покажемо како се иза магичне формуле о „несметатом протоку роба, капитала и људи“ заправо крију једностране интереси, који заправо онемогућују развијање властите индустрије и привреде, односно да излагање неспутаној конкуренцији развијених тржишта фактички онемогућује саопствени развој и производњу. На тај начин се, како примећује економски аналитичар Небојша Катић, улази у „замку средње развијености“, помоћу које страни капитал успешно експлоатише неразвијене земље и држи их у перманентном подређеном положају.²

У том смислу слика развијене западне Европе са економским богатством и институционално осигураним слободама носила је фаталну привлачност за становнике расходованих комунистичких система. Под будним оком и активним учешћем западних експерата и консултаната кренуло се са силовитим глобалним реформама, које се по свом замаху и обухватности могле поредити само са оним из времена успостављања комунистичке утопије. Нико не спори да је мноштво ових промена значило квалитативан скок у односу на оно што је

---

¹ Након укидања Варшавског пакта логично би изгледало паралелно укидање и конкурентског НАТО пакта, будући да је разлог његовог оснивања ишчезао. То се међутим није догодило, уз објашњење да је његов задатак сада да чува светски или глобални мир: у међувремену је пронађен и нови непријатељ на дуге стазе у исламистичким покретима. Да апсурд буде потпун, ови покрети су углавном или настали под покровитељством Сједињених држава, или су представљали реакцију на њену политику.

² Н. Катић, „Из другог угла: Стране инвестиције и клопка средње развијености“, <http://nkatic.wordpress.com/2012/04/24>

претходило: демонтирање планског одлучивања, легализација приватног власништва које постаје угаони камен економског привређивања, успостављања демократских парламентарних институција, ма шта то значило, слобода медија и јавне речи, слобода кретања итд. Нормално, као при свакој емпиријској реализацији великих идала у стварност, дошло је до њихове корозије. Иако је скуп захтева које је Европске заједнице поставила као услов учлањења био готово идентичан за све државе, начин на који су они реализовани варирао је у зависности од мноштва специфичних услова.

Без обзира на оцену успешности трансформације од државе до државе, постоји низ особености које се могу узети као заједничке.³ За ову прилику навешћемо: А) Губитак сваког облика суверенитета (политичког, економског, образовног, културног) под налетом организованог експанзивног система развијених капиталистичких држава ЕУ; Б) Енормно увећање спољашњег дуга, потпуна економска зависност од страних инвестиција, а самим тим и немогућност планирања властитог економског развоја.

Без обзира колико Брисел саморекламира успешност интеграције пост-социјалистичких друштава у своје ткиво, као брутална чињеница остаје да је за њих (као и за она која су на путу да једном задобију обећано чланство) углавном предвиђена скромна улога. Нове чланице се пре свега виде као купци роба са богатог запада и као снабдевачи полуфиналних производа и сировина, и као подручје јефтине обучене радне снаге. Саобразно тој улози скројена је и мустра да се оне уклопе у те оквире.

На крају овог сумарног прегледа може се констатовати да је након више од две деценије спроведених глобалних реформи обликован економско-политички систем који је по многим својствима заправо карикатура уређеног капиталистичког друштва коме се тежило. За утеху само може служити то да су великом бирократизацијом ЕУ, смањењем улога националног парламента, наметањем многих нелогичних директива од стране Европског савета као и трансфером многих привредних грана производње у Азију – и многа западна друштва сама постала рањива. Разумљиво, намеће се питање да ли је у питању само привремено удаљавање од пројектованих норми и узора или је реч о новој социјалној консталацији која ће имати своју властиту инерцију и постојаност? Да ли ће цивилизацијски хаос, произашао из темељног преобликовања старог система – ту не мислимо толико на идеологију колико на трансформацију власништва која је довела до ендемске корупције и подређености домаће приврде интересима међунационалних корпорација и страног капитала – имати неки ограничени рок или ће постати трајна одлика пост-социјалистичких друштава? И површни посматрач би уочио да је становништво овог распадну-

³ Још у раној фази процеса транзиције многи аналитичари су направили поделу успешних и неуспешних друштава; у оне прве су убрајане балтичке републике, Пољска, Чешка, Словачка, Мађарска и Словенија, док су другој групи припадале балканске земље. Међутим када се сада погледа колико је нарастао у међувремену њихов спољашњи дуг, колика је стопа незапослености, и какве су им реалне перспективе унутар ЕУ (маргиналан утицај, затворено тржиште ЕУ за њихове производе, одлив образоване радне снаге, итд) ова оцена постаје суспектна. Треба погледати економске анализе Вацлава Клауса и Јоже Менцингера, па видети у којој мери је сан о брзом темпу развоја унутар ЕУ била обична илузија.

тог универзума у чељустима разних сила које снажно делују штитећи и ширећи своје нарасле апетите.

На једној страни успоставио се конгломерат нове домаће економско-политичке елите - која влада путем систематске злоупотребе, корупцију, непоштовањем закона и преко манипулације. На другој страни мноштво интернационалних институција - попут Међународног монетарног фонда и Светске банке, систематски стварају повољан амбијент за спровођење интереса најбогатијих држава запада. Резултат: пун развој ових друштава је у много чему запретен, утицај националних влада маргинализован. Има се утисак да је целокупни економски и политички систем у рукама моћне бриселске бирократије и светске финансијске олигархије.

Странпутице власничке трансформације

Порука западних земаља социјалистичком окружењу је била једноставна: власничка трансформација је *conditio sine qua non* рационалном привредном пословању и нужен услов укључивања у модерне светске привредне токове. Колективистичко власништво мора бити темељно разорено, а са тим ће се растворити и базичне претпоставке целокупног система. Индивидуалистички тип власништва ће чинити основ обновљеног капиталистичког устројства. Будући да је приватно-власнички облик привређивања супериоран свим осталим, спроведена је убрзана „приватизација“ целокупног друштвеног богатства. Њене форме су се разликовале од државе до државе, али је суштина ове обухватне трансформације свуда била идентична: напуштање свих облика ранијег облика општења и потпуно прилагођавање новим начинима привређивања.

Још у освит распада колективизма многи економски експерти су размисљали о томе како колективистичко власништво превести у приватно-власнички однос. Разумљиво, први корак би био пуна легализација овакве институције. Онда би логички следиле кораци који ће се одвијати након распада Совјетске империје: они се могу описати терминима приватизација и либерализација. Заправо испод ових неутралних термина стоји читав систем мера и поступака који ће за резултат донети потпуну власт страног (западног) капитала над привредним системом европских пост-социјалистичких држава. Другим речима има се утисак да се у новонасталој ситуацији опште еуфорије капитализмом, економским и политичким слободама одвијао процес у коме је моћни капитал са запада за багателну цену откупио најуспешнија предузећа, трговинске ланце и банкарски сектор, дакле ресурсе који за најкраће време доносе максималну добит. Да би се то постигло уложен је огроман пропагандни и организациони труд: мит о страном инвеститору као носиоцу будућег економског просперитета и отвореном тржишту Европске уније. Овај мит је потхрањен стилизованим уговорним обавезама о приступању ЕУ, стварајући илузију да ће уласком у „Европу“ (како себе саморазумевају њене чланице) брзо ишчезнути велике разлике између богатих и мање развијених друштава. Овај замашан поступак разарања претходног државног система уз потпуно скидања вела било које раније државне и привредне тајне одвијао се такорећи добро-

вољно. Томе су асистирале разне стране мисије, суделовао такозвани невладини сектор и функционери државне администрације. Источна Европа се претворила у захвалан полигон за извоз роба високоразвијених привреда, за јефтине сировине и још јефтину радну снагу.

У позадини ових грандиозних промена је стајала осмишљена пропаганда да се предложеним мерама обезбеђује брз економски раст, мит страним инвеститорима као кључу даљег привредног развоја. Са чисто идеолошке тачке гледишта, понуђена су наизглед уверљива објашњења целог процеса: пост-социјалистичка друштва не располажу довољним инвестиционим капиталом за реструктурирање привреде, њени технолошки капацитети су застарели, а производни планови неспособни да препознају потребе модерног тржишта. Будући да постоји велика домаћа тражња за свежим инвестицијама заинтересовани западни партнери ће повезати властити интерес за профитом са потребама ових друштава. Они ће куповином капиталних објеката и увођењем нових технологија развити тржишно орјентисану производњу, допринети одржању радних места и научити своје домаћине како се послује на ефикасан и рационалан начин. Својим капиталом, знањем и вештинама страни послодавци покренуће производњу, боље искористити расположиве ресурсе, увести динамичне облике пословања и направили мост партнерства ка развијеним европским друштвима.

Настанак нових политичких и власничких елита у овим друштвима је турбулентан процес пун апсурда и контраверзи и траје већ трећу деценију, без јасних назнака да ће се довољно искристализовати да би се ушло у потребну стабилност. Свака заједница почива на прећутној сагласности о ваљаности поретка: међутим у новим капиталистичким друштвима такав концензус углавном изостаје. У њима влада опште осећање неправде, због начина на који се колективно власништво претворило у приватно, зазирање од политичких партија као легла демагогије и пљачке.

Још много пре распада социјалистичких друштава економски теоретичари су размишљали како да се њихове привреде реформишу у правцу капитализма. Са прагматичке тачке гледишта логично је било да бивши социјалистички директори предузећа постану њихови будући власници: они имају сва неопходна практична менаџерска знања да воде те фирме и најбрже ће се прилагодити новонасталој ситуацији.

Но, ова једноставна логика, преведена у праксу, показала је сву сложеност проблема са којим се друштва у трансформацији нужно суочавају. Ко у социјалистичкој држави уопште располаже капиталом којим би се могао купити неки привредни објекат? Готово нико, јер је дистрибуција богатства била таква да је гомилање капитала у рукама појединаца било фактички немогуће. Како онда извршити трансупстанцијализацију власништва, како колективни капитал претворити у индивидуални посед? Из ове практичне тешкоће друштво је могло да изађе само успостављањем потпуно нових правила игре. А то је опет могуће само ако се искористе постојеће позиције моћи, која је концентрисана углавном у разним политичким структурама и привредним кадровима.

Трансформација власништва се показала као феномен који је изазвао тектонска померања у целом друштву: последице су биле масовно затварање читавих индустријских грана, висок степен незапослености, дубоко социјално раслојавање, криминализација пословања, енорман раст коруптивног деловања државних чиновника, уништавање и распродају друштвене имовине, монополизација тржишта, итд. Паралелно са овим процесом одвијали су се и протоколонијални процеси: велики иностране корпорације су девастирале домаћу производњу и систематско уништиле њен банкарски сектор. Другим речима организовано капиталистичко окружење је прилично умешно искористило овај процес за властите циљеве и довело многе привреде пост-социјалистичких друштава у такав степен зависности и подређености, да је сама категорија суверенитета изгубила сваки смисао. Унутрашњи победници транзиције су преко ноћи постали моћни капиталисти и тајкуни. Оно зашта су у многим старим капиталистичким друштвима читаве генерације мукотрпно стварале деценијама у друштвима у транзицији се догађало за само неколико година.

Парадигма ванредног стања

Овде смо навели само део питања да бисмо показали колико је проблем био комплексан и тешко спроводљив и колико је само императивни налог о „нужности убрзане трансформације“ олако наметнут, без икакве дубље анализе у могуће последице по друштва која су их имала спровести. Као прво, „трансформација“ власништва је само на нивоу новопрокламоване идеологије била нормалан процес: но да би се она како-тако обавила била је нужна суспензија готово свих дотадашња правила поступања, односно онога што се сматрало неким законитим и дозвољеним поступањем. Наступила је нека врста „ванредног стања“, у том смислу да је готово све што је до јуче било пословно и морално недопуштено, сада постало дозвољено. Или, другим речима, проналажење нових титулара власништва је подразумевало велике крађе, фалсификовање докумената, корупцију, изигравање формално легалних прописа, а пре свега уништавање раније друштвене имовине. Без свих ових недозвољених радњи тешко да би приватизација уопште могла да се практично обави. У том смисли изнео бих тезу да укупне неправде које су настале током процеса приватизације нису биле битно мање од оних које су се догодиле током колективизације приватног власништва.

Друга битна одлика овог процеса била је та да су само одабрани појединци – социјалистички директори, политичка номенклатура, део судског апарата, део банкарског сектора, разни домаћи и страни „експерти“ и заинтересовани купци – знали и практиковали ова „нова правила поступања“, док је остатак друштва једва да је схватао шта се заправо догађа. Та изабрана мањина која је схватила и спроводила „поруку времена“, креирала је такоређи у ходу све потребне механизме да изврши ову нову редистрибуцију друштвеног богатства. Привремена суспензија готово свих дотадашњих правила поступања, је важила само за одређене интересне групе: наступила је нека врста необјављеног „ванредног стања“. Важне институције државе су под слоганом прива-

тизације као задатка времена, извршиле замашне операције продаје капиталних добара. Тек, може се рећи да новоуспостављени власнички слој до свог богатства није дошао (као делом у класичном капитализму) радиношћу и техничким иновацијама, већ малверзацијама, пљачком, корупцијом и преваром. Самим тим изостало је и минимално поверење између нове предузетничке класе и запослених, односно ширих друштвених слојева и оних који управљају привредним и политичким институцијама.

Зато није случајност што готово цео пост-социјалистички универзум делује као импровизиријум у коме владају произвољност и неформална правила понашања. У њему нема чврстих правила и правовремено спроведених санкција, нема поверења у државу и њен неутралан карактер и све важне трансакције између ње и приватног сектора се одвијају по начелу арбитражности и произвољности.

Будући да транзициони хаос погодује свим облицима прото - криминалних делатности, погледи наде оних управљени су ка Бриселу, као месту из кога се очекује коначно успостављање чврстих правила игре и владавине закона. Али то је делом илузија, будући да су институције ЕУ углавном оне које су, макар и нежељено, овакав хаос подстакле инсистирајући на ургентним економским и институционалним реформама и не дајући времена овим друштвима да градуално еволуирају и без наметнутих решења. На крају крајева, не треба заборавити да је управо корумпираност новог државног апарата погодовала да се купци из западне Европе докопају многих капиталних добара по багателној цени, да се разоре многа предузећа и добра која би била конкурентна, итд.

Са моралне тачке гледишта свакако је одбојно то што се процес приватизације манифестовао као пљачка, као животна прилика одеђеног друштвеног слоја да путем разних малверзација обезбеде себи и својим наследницима велико богатство. Какво може изгледати друштво у коме се основна друштвена грађевина на којој се темељи све остало, а то је приватно власништво, препознаје као велика друштвена неправда, као нешто сумњиво и недолично?

Још погубије је то да се у огромном броју случајеву власничка трансформација не може оправдати ни са становишта рационалности. Зашто? Да би власништво променила свог титулара (била приватизација инсајдерска или аутсајдерска) - неповратно су уништене читаве индустрије, огромни производни системи који су запошљавали на десетине хиљада радника и задовољавали потребе друштва. Њих су заменила углавном мала и средња предузећа. Таквој економској филозофији развоја најјачи подстрек су дале агенције ЕУ, а разлоге за то није тешко наћи. Настанак нове пословне елите заправо се по правилу заснивао на упропаштавању расположивих друштвених добара: банака, фабрика, пословних система, хотела, рудника, земљишта, разних природних ресурса, итд.⁴ У циљу приватизације распарчавани су велики индустријски сис-

⁴ „У Србији се продају најбоље фирме, које могу бити окосница развоја, али и јавна предузећа од којих зависи провреда и становништво“. Н. Г. Новаковић, „Европске интеграције и радна снага Србије“, зборник *Социјални капитал и друштвена интеграција*, Нови Сад, 2006, стр. 373.

теми, а све са идејом да би се издвојио најпрофитабилнији сегмент из тог ланца и повољно продао одређеном купцу. Зато није ни мало чудно што ће се у целој бившој пост-социјалистичкој Европи видети уништени читави индустријски комплекси и пољопривредна добра – објашњење је да они нису више рентабилни на светском тржишту, да су такве гломазне индустрије превазиђене из технолошких или комерцијалних разлога, да је будућност у малим флексибилним предузећима и слично. Али, да ли је заиста баш тако?

Један од класичних механизма за постизање ниске откупне цене предузећа које се продају састојао се од његовог претходно намерно финансијског обезвређивања: читаве велике фирме су уништаване да би се оправдала њихова ниска продајна цена, што ће рећи чињена је непроцењива штета националној привреди. Остали су приватизовани мали фрагменти некадашње импресивне производне машинерије, отпуштено на стотине хиљаде раднике са посла, при чему су овакве „успешне“ приватизације слављене. У том замашном послу учествовала је корумпирана власт, као и експерти ЕУ, при чему је цела та операција слављена као напредак и истински пут ка здравој тржишној привреди.

Не треба бити велики познавалац развоја модерног друштва па схватити да није познато да се иједна јака индустријска нација развила без тешке и лаке индустрије, као и без вишедеценијске царинске заштите властитих производа. Али оно што је важило за развијена западна друштва, одједанпут је престало да важи за друштва источне и југоисточне Европе. Западни експерти су заборавили на универзално искуство како су се њихове властите државе развиле и од самог почетка транзиције ултимативно налагали будућим чланицама ЕУ укидање свих царинских баријера, препоручивали прецењену домицилну валуту (ради подстицаја увоза), и потпуно ослањање на стране инвестиције и технологију. Као да није постојала уверљива историјска лекција, коју су морале дуго да савлађују њихове властите нације, да је нужно да се протекционистичким мерама штити властита производња, бар док не може равноправно да конкурише развијеним државама. Исто тако да једино потцењеност властите валуте омогућује рационално усмеравање властите производње на што већи извоз; да је коришћење страних кредита правдано искључиво у циљу технолошког овладавања процесом производње, као и да задуживање у иностранству мора бити у складу са могућношћу покривања увоза и постигнутом штедњом.

Уместо тога преовладала је филозофија задуживања, приватног и јавног сектора као и вера да су стране инвестиције кључ привредног развоја. Отварање властитог тржишта према ЕУ слављено је као модус јачања привредних веза и гаранција економског просперитета. Као да иза тога не следи упропашћавање властите индустријске производње, енормно задуживање (ради куповине робе широке потрошње) код страних банака, велики спољашњи дуг због скромног извоза, велика незапосленост, одлив најстручније радне снаге у иностранство, итд?

„Дошло је до дивљачке и криминалне приватизације у којој су друштвена предузећа довођена до руба просјачког штапа јер се тек тада могло приказа-

ти неуспех њиховог пословања, на једној страни, као што се на другој страни, обарањем стварне вредности вршила распродаја имовине коју по стварној вредности не би имао ко да купи.“⁵

Иако се ове речи односе на процес приватизације у Србији, но слична или иста искуства дели већина земаља у окружењу. У сваком случају, сем ретких изузетака, уопштена карактеристика је да су ова друштва преко ноћи остала без властите индустрије (тешке и лаке), да су на њиховој територији инсталиране стране банке и трговински продајни ланци, а да су велике мултинационалне компаније преузеле многа профитабилна предузећа.

„Сада када је дошло до рецесије у Европи и свету, разумљиво је да раст GDP-а заснован на потрошњи туђе хране, технике, новца не може бити трајан. Још једном се потврдило да је сваки раст који се темељи на туђој финансијској и материјалној моћи врло ризикантан, а вођење такве политике тотално погрешно. Најбољи пример за ову тврдњу је управо Мађарска, Исланд, Ирска, Румунија, Бугарска и Србија.“⁶

Неко би рекао, ту је реч о несналажењу, о исхитреним препорукама, а пре свега о неспособности овог дела света да се уклопи у савремене процесе и трендове. Зар није истина да су већина земаља у транзицији забележила привредни раст, да су некада празни рафови пуни робе, да њихови становници могу слободно да се крећу, итд? Да, али по коју цену? Ми међутим не би толико улазили у анализу трошкова и користи за појединачне случајеве, већ би се само осврнули на два распрострањена мита; мита о страним инвестицијама и мита о великом слободном тржишту које нуди ЕУ у којем ће нове чланице ЕУ профитирати.

Како примећује Небојша Катић, страни инвеститори долазе у мање развијене земље због њиховог тржишта на коме немају јаку конкуренцију, ниске цене радне снаге, повољног пореског амбијента и разних подстицаја и бенефиција које им домицилна власт додељује. Оно што следи је након њиховог стабилрања је успостављање контроле на новом тржишту, елиминисање домаће конкуренције и спречавање привредног раста земље домаћина. Овај захват се обавља јефтиним откупом локалних компанија и успостављањем мреже својих експозитура. Тржиште се монополизира и картелише, а популарност код запослених се стиче нешто већим платама него код домаћих фирми: тиме се анестезира могући отпор према страним улагањима. Тај трошак се лако покрива повећањем ефикасности, непостојањем праве конкуренције као и немогућношћу да домицилна држава контролише њихов стварни профит, тако да је њихово опорезивање симболично. Сем запошљавања нешто радне снаге држава и становништво немају неке много велике користи.

Кључно је међутим то да страни инвеститори могу успешно да зауставе убрзани развој земље домаћина. Јер, зашто би се они лишили свог монопол-

⁵ В. Милић, “Политика као чинилац модернизације – проблеми интеграције и дезинтеграције друштва“, зборник *Социјални капитал и друштвена интеграција* Филозофски факултет, Нови Сад, 2006, стр.117.

⁶ С. Грк, „Србија у зони рецесионог сумрака“, *Српска политичка мисао*, 2009, 1, стр.153.

ског положаја, јефтине радне снаге и непостојања праве конкуренције? Како се то постиже? Читавим организованим системом међународне контроле преко ММФ-а, Светске банке, Светске трговинске организације, разним међународним уговорима и договорима. Тим склопом институција, надзора и уговорених обавеза се заправо спречава развој властите индустрије, властите памети и инвестиција. Механизам ове контроле иде преко задуживања код страних банака; подстицаја потрошње стране робе; кроз спречавање капиталне контроле задуживања, фаме да су једино задужења државе опасна, а не и задужења приватног сектора, итд. На тај начин подстиче се идеја да сви кључни сегменти економије (финансијски сектор) буду у страним рукама, а наспрам моћних странаца стоји мала, слаба и корумпирана држава.⁷

Жоже Менцингер је на основу подробних емпиријских анализа установио да стране инвестиције нису помогле, већ одмогле расту привреда земаља у транзицији. Те инвестиције су углавном усмерене на куповину постојећих предузећа по повољним ценама и на монополизацију тржишта. Преузимањем банкарског система подстиче се искључиво потрошња (давањем кредита грађанству), уз истовремено сузбијање развоја привредних делатности у земљи домаћина.

Како закључује Катић, страни инвеститори ће остати у некој држави све док су плате запослених ниске, цене енергената јефтине или повлаштене, где је повољан порески амбијент. У противном они могу увек да затворе своје погоне и да се иселе; што је већ само по себи претња слабој држави. Страним компанијама је веома лако да манипулишу деобним билансом и да прикривају део профита.

Други велики мит који је широко распрострањен међу бившим социјалистичким државама гласи да се уласком у ЕУ њиховим привредама отвара могућност уласка у огромно тржиште, које обухвата око пет стотина милиона људи. Нажалост истина гласи да тржиште западне Европе фактички и даље остаје затворено: изузетно јака конкуренција, хиперорганизоване мултинационалне компаније и дискретна заштита властитих производа је онај готово непробојни бедем у коме већина производа из источне Европе углавном нема шта да тражи. И заиста, зар мала и средња предузећа имају икакву шансу да се супротставе супер-картелима и великим трговинско-продајним ланцима развијених индустријских држава? И на плану пољопривреде, бивша источна Европа (ту се, разумљиво рачуна и Балкан) има мале шансе. Пољопривреда старих чланица ЕУ добија огромне субвенције, док бивше социјалистичке државе немају новаца за такве дотације, па су самим тим неконкурентне. Зато није чудно што су нове чланице ЕУ, традиционално развијених пољопривредних грана, принуђене да смањује властиту производњу: систем одобрених квота од стране бриселске бирократије додатно спутава ове државе и прети даљем смањењу производње.⁸ Једноставно, ове земље, као неравноправни преговарачи,

---

⁷ Н. Катић, <http://nkatic.wordpress.com/2012/04/24/strane-investicije-i-klopka-srednje-razvijenosti>

⁸ Погледати С. Антонић „ЕУ скептицизам у Србији“, зборник *Србија у предворју Европске уније*, ИЕС, Београд, 2010.

нису у стању да се изборе за квоте које би одговарале њиховим стварним ресурсима и плановима: морају се задовољити знатно нижом стопом раста, као и бруталној конкуренцији и на властитом тлу од њихових западних „партнера“.

Закључци

Један од закључака овог сумарног прегледа гласи да и након двадесетогодишњих радикалних реформи у пост-социјалистичким друштвима, оне тешко долазе до стања нормалности. Као основни разлог би се могло навести да су саме глобалне реформе, које су требале да трансформишу друштво у темељу, по себи изузетно и ризичан и непредвидив потхват. У сваком случају нова друштва углавном пате од корупције, неадекватног законског система, задужене привреде, раста незапослености и криминала. Све је то изгледа била неминовност и *modus vivendi* функционисања новог поретка. Ако би се тражили одговорни за овако стање, онда би подједнако могла да се оптужи амбиција Европске уније да преко ноћи преобрати источну Европу у квази-модерна капиталистичка друштва, као и низак друштвени и пословни морал политичара и нове пословне олигархије. Неоспорно је то да су развијена западна друштва изузетно скупо наплатила преношење технолошких и комерцијалних знања. Мрежом институција и добре координације она су постигла то да нове чланице претворе у увознике својих роба по цену енормног задуживања и губљења јасне перспективе властитог развоја. Уговорним обавезама о слободном увозу, механизмом који онемогућава централну банку да контролише укупна задуживања у држави, утицајем ММФ-а на прецењеност домицилне валуте – створен је систем замки који води ове земље у све већу задуженост и потчињавању интересима других. Тако се већ увелико раслојено друштво пост - социјалистичких земаља налази под вишеструком стегом; властитог владајућег политичко-власничког слоја који је огрезао у пљачки и корупцији и бриселске бирократије која инсистира на властитим нормама, стандардима и институцијама, непримерених реалности. Тако се обновљено грађанско друштво и приватно власнички односи манифестују у својој грубој и фрустрирајућој форми – као спој некомпетентне власти, власничке олигархије и бриселске политике.

Литература:

1. Антонић Слободан, „ЕУ скептицизам у Србији“, зборник *Србија у предворју Европске уније*, (Ur. Živković G.), IES, Beograd, 2010.
2. Grk, Snežana „Srbija u zoni recesionog sumraka“, *Srpska politička misao*, 2009, 1.
3. Katić, , <http://nkatic.wordpress.com/2012/04/24/strane-investicije-i-klopka-srednje-razvijenosti>
4. Katić, N „Iz drugog ugla: Strane investicije i klopka srednje razvijenosti“, <http://nkatic.wordpress.com/2012/04/24>
5. Madžar, Ljubomir, *Nedostajuće dimenzije u evoluciji makroekonomskih performansi Republike Srbije*, Beograd, 2008.

6. Madžar, Ljubomir, „Varljivi horizonti evropske himere – hazardna potera za pokretnom metom“, zbornik *Balkan i EU*, (grupa autora), Centar za ekonomska istraživanja instituta društvenih nauka, Beograd, 2011.
7. Milić, Vladimir „Politika kao činilac modernizacije – problemi integracije i dezintegracije društva“, zbornik *Socijalni kapital i društvena integracija* (Ur. Tripković M.), Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006.
8. Novaković, Nada, „Evropske integracije i radna snaga Srbije“, (zbornik *Socijalni kapital i društvena integracija*), 2006, Novi Sad.2006.

THE UNWANTED ASPECTS OF GLOBAL REFORMS

Summary: The main aim of the paper is to show that the main reasons for unwanted consequences of global reforms of post-socialistic society lay in the ambition to remodel the reality according an a priori schema. The institutions of Western societies served as blueprint according to which the societies have been modeled in the process of transformation from socialism to capitalism. Those institutions have emerged as a spontaneous result of a long social evolution of human behavior: therefore it is understandable that any attempt to establish them in entirely different social frames leads to unwanted consequences. It can be shown that informal rules of behavior act much stronger than the implemented formal rules and that the first determine the second. The author explores the thesis that in the process of transformation in the number of post-socialistic societies a new social phenomenon has emerged, which we can identify only by name with an ordered civil society, but in reality it represents pure improvising.

The author analyzes two main fields of global transformation of the post-socialist society: economy and legal order. He focuses his interest on the main structural deviation that appeared as the consequence of these grandiose endeavors. Taking the Balkan societies as the point of reference this analysis points out that the process of privatization in many ways ruined the very base of national wealth. Namely, the transformation of state or collective ownership into private one lead to the destruction of many industries, their fragmentation and subjection to the interest of Western companies. The main point of the discussion is that in the very nature of this process there was a danger of social misbehavior: urge to transform the collective owners into individual ones has been accompanied with pure human temptation of acquisition of wealth at any cost. Since almost no citizen of these societies could afford to buy the capital goods (banks, factories, hotels, buildings) at market prices, the only possible way was through some kind of robbery: forgery of the real values of firms, fake tenders, deceiving small auctioneers, etc. Due to the fact that it was once-in-a lifetime opportunity for many to obtain enormous capital within short time, the new social strata of private owners completely lost any moral constrains. In the process of underestimation of capital goods and their sale at symbolic prices the corrupted state administration took a part becoming the allies in the process of transformation of society. The immediate result was the devastation of national wealth, mass unemployment, destruction of huge industrial systems, and emergence of new financial elite. The production of goods becomes fragmented and domestic firms exposed to the competition of well organized Western concerns and cartels.

Key words: capitalism, socialism, constructivism, institutions of civil society, law, property